

Marlo's Chronyke

Stichting

Heemkunde Markelo

Jaargang 7
Nummer 1
April 2004

Marclo's Chronyke

Uitgave van de Stichting Heemkunde Markelo

Inhoud

Van de redactie	1
Huize Keppels	2
Toerisme, vroeger en nu	12
Geschiedenis van een boerderij	22
Leven en werken op de vroegere boerderij	35
Oud nieuws	43
Nu en...vroeger (in foto's)	44

Redactieleden

Mw. W. Roodhorst, Pr.Irenestraat 13, 7475 BW Markelo,
Tel. 363795

Mw. G. Stokreef-Braakman, Larenseweg 2, 7475 PW Markelo,
tel. 363009

J. G. Hidders, Rijssenseweg 12b, 7475 VB Markelo, tel. 361833

G.J.Leferink, Tolweg 57, 7475 BH Markelo, tel. 361890

W. Schreurs, Tolweg 27, 7475 BG Markelo,tel. 361814

Stichting Heemkunde Markelo. Internet: <http://go.to/markelo>
Secretariaat: A. H. Vedders, Blauwe Torenstraat 33, 7241 BD
Lochem. E-mail: antonvedders@hetnet.nl

Van de redactie.

In het voorjaarsnummer van ons blad kunt u dit maal lezen wat er zoal bekend is van Huize Keppels. Veel mensen weten dat het in Markelo heeft gestaan maar waar en wanneer is veel minder bekend. Toch proberen we als historische stichting de gegevens daarover te achterhalen. In hoeverre we daarin geslaagd zijn kunt u zelf beoordelen.

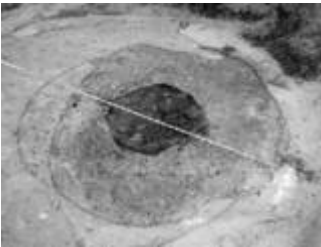
Ook willen we de draad van het leven en werken op de boerderij in voorbije tijden weer oppakken en daarom treft u een artikel over brood aan.

Soms komt de historie van Markelo letterlijk uit de grond naar boven.

Een voorbeeld, uit de laatste tijd, is de informatie die over de bewoning van de Es, bij het kortgeleden afgesloten onderzoek door de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (het ROB), te voorschijn is gekomen. De daarbij betrokken archeologe heeft ons beloofd die uitkomsten aan ons te doen komen en daarover ook een lezing te willen houden.

Dan komen we misschien te weten in welke tijd er al bewoning op de Es was en waarmee die mensen zich in leven konden houden

We zijn heel benieuwd naar de gegevens hierover!

Bij de opgravingen werd, op ca. 4 meter diepte, een waterput ontdekt uit de vroege middeleeuwen. De put bestond uit een uitgeholde boomstam. Op deze foto ziet u hoe deze put eerst in kaart wordt gebracht, voordat de opgraving begon.

Huize Keppels, ook wel Scheelhuys genaamd.

Aan de voet van de Dingspelerberg, aan de Larense weg, in Markelo heeft ooit Huize Keppels gestaan. Het Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden, zesde deel, uit 1845 zegt hierover: *'Keppels of Keppel, voormalige havezate in Twenthe, prov. Overijssel, arr. en 4¼ u. O van Deventer kant en 1½ u. W van Goor, gem en 15 min. ten W van Markelo. De havez. is in het jaar 1810 gesloopt. Ter plaatse waar zij gestaan heeft, ziet men thans weiland. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 3 bund. 68 v.r. worden thans in eigendom bezeten door H. Warmelink, Hk. Raelvink, Hm. Sligman en Gt. Krijgsman.'*

Dat daar een kasteel heeft gestaan en waar dit ongeveer lag, weten de meeste mensen in de Dijkerhoek nog wel. Wie er gewoond hebben en wanneer is bij hen niet meer bekend. Niet zo verwonderlijk want er zijn weinig sporen overgebleven van het kasteel en zijn bewoners. Een directe aanwijzing, nog in de 20^e eeuw aanwezig, is een bank in de N.H. kerk in Markelo met de naam Keppels erop geschilderd. Ook vinden landbouwers bij de bewerking van hun grond zo nu en dan nog bakstenen van ongebruikelijke grootte, de zgn. kloostermoppen. Bij bouwwerkzaamheden stuit men soms op restanten van een gracht, waardoor het moeilijk wordt om vaste grond te krijgen.

Oudere buurtbewoners kennen nog de verhalen van hun ouders die vertelden dat ze als kind nog bessen en appels hadden geplukt van de struiken en bomen uit de vroegere tuin van het kasteel. Ook een stukje heg langs de Larense weg, veel mooie eikenbomen en sneeuwkllokjes in verschillende weilanden zijn aanwijzingen dat er een grote tuin was bij het kasteel.

Een sprookje?

Als kind word je niet belemmerd door kennis van zaken. Je fantasie neemt haar vrije loop: je ziet een groot kasteel, aan de

voorkant de Dingspelerberg en erachter een groot moeras (de Havelanden). Het kasteel wordt omringd door brede grachten, een ophaalbrug en er is, vanzelfsprekend, een donkere vochtige kerker, diep onder in het kasteel.

In de loop der jaren neemt de drang naar kennis de plaats van de fantasie in. Je wilt weten wat daar werkelijk stond en wat zich er afspeelde. Zo begon dit onderzoek.

Het eerste opgeslagen boek was: - Geschiedkundige Aanteekeningen op de havezathen van Twenthe -, door Mr. G..J. ter Kuile. Hij schreef: *'Huize Keppels, bij Markelo gelegen, ken ik alleen als boerenerf; het komt niet voor op eene der meer genoemde lijsten van Havezathen'*. Weg sprookje!

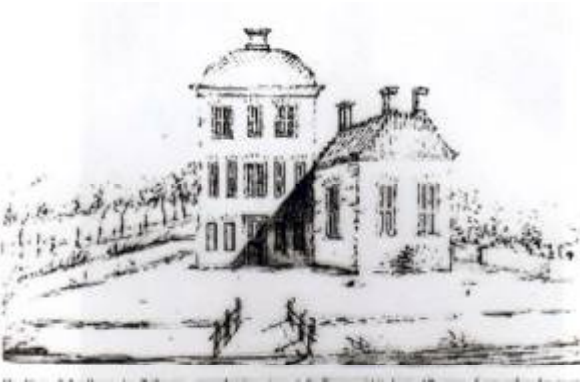
Maar in het boek van J. van Doorninck: – Geslachtkundige aantekeningen ten aanzien van de gecommiteerden ten landdage van Overijssel zedert 1610 – 1794, met enige berichten omtrent de voormalige havezathen in dit gewest –, stond dat er wel degelijk sprake van adellijke bewoning is geweest. Dit was een aansporing om toch door te gaan met het onderzoek. Dus werden er veel boeken geraadpleegd. Met de daarin gevonden en de reeds bij de Heemkundegroep bekend zijnde gegevens, plus archiefonderzoek kon een groot deel van de sluier worden opgelicht.

Was huize Keppels een groot kasteel, hoe zag het eruit?

Blijkens het vuurstedenregister van 1675 had Keppels drie vuursteden. Ter vergelijking: Wegdam had er ook drie, maar het Weldam veertien en Huize Heeckeren elf! Verder was er zelfs een tekening van een kasteel dat zeer waarschijnlijk Huize Keppels voorstelt, een pentekening uit het begin van de 18^e eeuw, met als vermelding: 't Huys Scheelhuys in Zallandt'.

Er wordt soms verondersteld dat deze tekening er een is van de Venebrugge bij Hardenberg, die mogelijk door J. Stellingwerf is getekend. Het lijkt waarschijnlijker dat dit gebouw de buitenplaats 'Keppels' bij Markelo is, waar de bezitters van de Venebrugge uit de familie Sheel resideerden. Dit is ook

beschreven in het boek: De Havezathen van Salland en haar bewoners.

Waar komt de naam Keppel(s) vandaan en sinds wanneer?

Voor 1623 kwam de naam Keppel alleen voor als persoonsnaam n.l. : Johan van Keppel wordt in 1495 en 1497 vermeld als zijnde een dienstman in verband met de erven Epping (De Kui-per) en Broking (Breukink). Hij was in dienst bij de bisschop van Utrecht, deze laatste had ook in Markelo verschillende bezittingen. Of Johan de naamgever van Keppel werd is niet bekend. Het geslacht Keppel kwam wel veel voor in Gelderland, o.a. direct over de provinciegrens in Laren op kasteel Verwolde en Oole. Verder wordt er in 1535 een Jan van Keppel als 'Gemaaktigde Ambtman in Salland en Twente' genoemd. Wat niet vergeten moet worden is dat er uit die tijden weinig gegevens bewaard zijn gebleven. Het waren roerige perioden en grote delen van het platteland waren ontvolkt. De Bisschop van Utrecht deed in 1528 afstand van het wereldlijk gezag in het

Oversticht en dit kwam in handen van Karel V, die voor Overijssel een stadhouder aanstelde. In de regeringsperiode van Philips II, die Karel V was opgevolgd, brak de tachtigjarige oorlog uit in 1568 en werd het bestuur in Overijssel overgenomen door Ridderschap en Steden, de Staten van Overijssel. De toenmalige lokale bestuurders (dienstmannen) woonden vaak niet op het platteland maar op burchten zoals die in Goor en Diepenheim. Op het platteland hadden zij zgn. 'spiekers', waarin het graan werd opgeslagen van de boerderijen die zij onder hun beheer hadden. Het waren sterke, stenen schuren, die dienst deden als een soort brandkast voor graan. In het begin van de 17^e eeuw, toen de tijden wat rustiger waren geworden, werden deze spiekers uitgebreid en geschikt gemaakt voor adellijke bewoning. Mogelijk was dit met de havezate Keppels ook het geval.

Waar stond 'Keppels'?

Hierboven las u dat in het Aardrijkskundig Woordenboek de plaats waar Keppels ongeveer stond, was aangegeven door de benodigde tijd (lopend) vanuit Deventer, Goor of Markelo zelf.

Ten Havekaart

Het zal gelegen hebben op een van de percelen, die later in eigendom waren bij A.Warmelink, Hk.Raelvink, Hm.Sligman of Gt.Krijgsman. De bosmate (naam van het perceel) van de fam. Berendsen, die achter het kasteel lag en er ook toe behoorde, is reeds voor de afbraak in 1811, verkocht.

Op de Hottingerkaart wordt Keppels aangegeven als een bosperceel, waarop de gebouwen niet staan afgebeeld. Daarentegen staat op de Ten Havekaart alleen het gebouw en geen percelen.

Hottingerkaart

De bewoners.

In het pastoriaboek van de Hervormde kerk in Markelo werden in 1650 de notities ondertekend door: *Jacob van Coverden ten Stuveler, Jan van Hovelten Westervliet en Henrich Wichman tot Keppels, Richter (van Kedingen)*.

Blijkbaar heeft deze Henrich, die Richter van het richteramtb Kedingen was op huize Keppels gewoond.

De heer Wiegman (geen afstammeling) uit Enschede heeft onderzoek gedaan naar de richteramtbten en schrijft hierover:

Richterambten hebben bestaan tot 1811, het jaar dat Napoleon grote reorganisaties in Nederland wist door te voeren. Een richteramt bestond uit een kerspel waarbinnen een aantal marken gelegen waren. In Twente bestonden de richteramtbten Ootmarsum, Oldenzaal, Enschede, Delden, Borne, Diepenheim, Haaksbergen en Kedingen, met daarnaast de heerlijkheid Almelo.

Het richteramt Kedingen ontstond waarschijnlijk uit een oud Saksisch staatje.

De oorsprong van de vestigingsplaats ligt namelijk in Duitsland. Het behelsde de parochies Markelo, Goor, Rijssen en Wierden, met de marken Goor, Kerspel Goor, Markelo, Herike/Stokkum, Elsen, Rijssen, Enter, Ypelo, Rektum, Notter/Zuna en Wierden/Hoge Heksel en maakte deel uit van het zogenaamde 'Hofstelsel' met vele, verspreid liggende, boerderijen en landgoederen.

Het gericht Kedingen ontstond in 1444 in opdracht van de bisschop van Utrecht, door samenvoeging van de gerichten Goor, Rijssen, Markelo en het Kerspel Wierden.

In 1811 werd het richteramt opgeheven en gesplitst in de gemeenten Goor, Rijssen, en Wierden. Na de Franse tijd, toen de steden opnieuw van het platteland werden afgescheiden, kwam Markelo daar nog bij.

Overzicht richterampt Kedingen

In tegenstelling tot de 17^e eeuw kwam de naam Wichman in de 16^e eeuw in Markelo niet voor. Wel de namen Wychmanning of Wichmynek in Herike en Wymerink in Markelo. Deze namen hebben echter niets van doen met de naam Wichman in de 17^e eeuw, waar bovengenoemde Henrich Wichman toebehoorde.

Hendrik Wychman (Wichman) toe Keppel tot Marckel.

Op 23 september 1623 trouwde Aldegonda (Aeltjen) de Gruyter, dochter van Gerhardt de Gruyter en Zara Erensteins met Henrick Wichman.

Op 23 augustus 1631 bezwaarde Gerhardt de Gruyter het erve Stenverdinck ten behoeve van zijn schoonzoon Henrick Wichman. Na de dood van zijn schoonvader werd Henrick blijkens een akte van 5 februari 1649 richter van Kedingen. De proost van Deventer verklaarde daarin eveneens *'het Stenverdinck voor vrij en allodiaal (niet leenroerig) en mitsdien vrij van leenplicht'*. *Daarentegen werd het erve en goed 'Schrijversgoed' gelegen in het kerspel Marckel tot een leen van de proosdij aangenomen.*

Hendrik Wichman Sr., weduwnaar geworden, hertrouwde op 20 september 1656 (ondertrouw Deventer 30 augustus, attestatie naar Markelo 20 september) met Everhardina Magdalena van Middachten tot Vrieswijk, weduwe van Hendrick van Middachten. Zij overleed waarschijnlijk in 1663, in ieder geval voor 18 maart 1664.

Na het overlijden van Hendrik Wichman to Keppel Sr. werd zijn zoon Hendrik de jonge, op 10 jul 1657 richter van Kedingen. Op dezelfde datum neemt hij het Schrijversgoed als leengoed van zijn overleden vader over. In 1663 was hij tevens Schout van Goor.

Vrij kort na het overlijden van Everhardina Magdalena van Middachten tot Vrieswijk procedeerden de Wychmannen met Jonker van Haersolte over het 'Goet Keppels'.

(De Jonker was Arend Jurgen van Haersolte tot Oldenhof, zoon van Thomas van Haersolte en Johanna van Lynden. Bekend van hem is dat hij in 1631 10 jaar student in Groningen was, op 15 oktober 1638 Majoor in Utrecht, 24 oktober 1644 in het regiment Nationalen nr. 20, luitenant-kolonel op 26 november 1647 en kolonel op 11 mei 1662. Op 18 juli 1648 was hij verschreven in de Ridderschap van Overijssel en hij was gezant

bij de hertogen van Brunswijk en Lunenburg. Hij overleed in 1673.

Zijn verschrijving in de Ridderschap van Overijssel had hij te danken aan het bezit van de havezathe de Oldenhof, die stond aan de Holterweg, dicht bij Markelo.)

Het proces handelde over wie zich eigenaar mocht noemen van Keppels. De eerste zitting van het proces vond plaats op 17 mei 1664 voor de Drost van Twente.

Een stukje uit dat proces verbaal (zo goed mogelijk ontcijferd):

A o 1664

den 17 May

Coram Satrape D'Heer vanRaesfelt toe Twickelo

Ridd(erschap) Asses(ors) Adolph van Limborch

Egbertus van Wijters

Op huijden den 17^e May sijn nae voorgaende citatiën in gevolgh resolutien van Riddi ? ende Steden voor die Drosten gericht gecompareert D'Heer Colonel Arent Juuien van Haersolte tot den Oldenhaeve g(e)aaiateert met Dr Bernerdis Borgemr. der Stadt Deventer aen eene zijde En Jacob Wyckman met Dr Tuschede ter andere zijden, raeckende de questien en de verschillen over het goed Keppels Welcke volgens mede geciteert sijn ende gecompareert de gesurrogeerde richter Roeterdinck ende sijn Ceurnoeten voorts de Curatoeren ende Jan ten Busch met Bernt Helmichs ende Borchart ter Keurst.

De originele kopie ziet er zo uit:

The image shows a handwritten page with the following content:

- Top right: The number "11".
- Top left: The words "De" and "Kopie" written vertically.
- Center-top: A circled area containing the text "van de... van de...".
- Below the circled area: Several lines of cursive text, including "van de... van de...".
- Main body: A large block of cursive text, consisting of approximately 15 lines. The text is dense and difficult to decipher.
- Bottom: A signature and possibly a date, also in cursive.

In het volgende nummer vervolgen we huize Keppels.

Toerisme vroeger en nu

De eerste 'Vereniging voor Vreemdelingenverkeer' werd in 1885 in het Limburgse Valkenburg opgericht. Deze vereniging kwam voort uit de, bij toeristen, gesignaleerde behoefte aan informatie over logies en bezienswaardigheden.

Op 11 december 1893 werd de eerste Overijsselse VVV opgericht in Kampen. Zwolle volgde op 5 november 1895, Oldenzaal/De Lutte in 1898 en jawel hoor, Markelo volgde als eerste kleine leefgemeenschap van Overijssel op 4 juni 1899.

Het doel was niet alleen het bevorderen van het vreemdelingenverkeer, maar ook het leveren van een bijdrage aan de 'verfraaiing van stad en omstreken'.

Veel kantoren in de provincie openden pas na de Tweede Wereldoorlog hun deuren. De initiatieven kwamen in het algemeen uit kringen van direct betrokkenen: logiesverstrekkers, horeca en middenstand. Vaak waren ook burgemeesters en andere notablen betrokken bij de oprichting of bij het verenigingsbestuur. Plaatselijke autoriteiten steunden de initiatieven, omdat een VVV hun gemeente meer status gaf.

Wijze van vervoer

Archeologische vondsten in IJssel- en Vechtdal maken aannemelijk dat rond het jaar 100 na Chr. Romeinen het gebied per boot hebben verkend. In de Middeleeuwen waren het vooral edellieden, pelgrims en handelaren die te voet, te paard, per kar of per boot door Twente reisden.

In die tijd kon men met paard en wagen over de moeilijk begaanbare zandwegen maar vier kilometer per uur afleggen.

Varen ging sneller en was een stuk comfortabeler.

De Regge o.a. was bevaarbaar. Twente had al vanaf de 15de eeuw een verbinding met Deventer via de Schipbeek. Deze vaarweg was bij Diepenheim verbonden met de Regge.

In de jaren twintig was het toerisme nog een aangelegenheid van de 'betere stand' die het zich kon permitteren met een gehuurde koets op verkenning uit te gaan.

De toenmalige reizigers bejubelden Twente niet. De zoon van de groothertog van Toscane, die in februari 1668 over land vanuit Holland richting Bentheim trok, werd in een Markelose herberg in zijn nachtrust gestoord door loeiende koeien. Ook de bediening in een herberg in Delden leverde een wrevelige passage in zijn reisverslag op.

Nog tot diep in de 19de eeuw bleef het toerisme een zaak van een kleine groep mensen die het zich kon permitteren met een gehuurde koets op verkenning uit te gaan.

Na de komst van de trein in de vorige eeuw kon men een stuk sneller reizen, maar niet altijd comfortabeler. De bekende schrijver Busken Huet noemde de eerste klasrijtuigen zelfs 'met blauw laken gevoerde beestenhokken'.

De bewustwording inzake 'de natuur' kon pas gemeengoed worden bij brede lagen van de bevolking op het moment dat men ook daadwerkelijk tijd en gelegenheid kreeg om recreatief te wandelen en te fietsen of zelfs auto te rijden. Auto's waren rond 1900 nog een zeldzaamheid, maar Twente telde toen al bijna duizenden fietsen.

Deze goed ingepakte fietstoeristen kon men omstreeks 1895 al in Overijssel tegenkomen.

Verlof of vakantie

Verlof of vakantie was in die tijd voor de meeste mensen een gunst en nog geen recht zoals wij dat tegenwoordig kennen. Na de eerste Wereldoorlog kreeg de Algemeene Nederlandsche Bond van Handels- en Kantoorbedienden het voor elkaar: het recht van haar leden op veertien dagen vakantie per jaar. Andere beroepsgroepen volgden.

Voor de Tweede Wereldoorlog beschouwde men kamperen in het algemeen als een 'een armoedig plezier vol ontberingen'. Sportief geklede mensen op zwaar bepakte fietsen leverden veel bekijks op.

Het kamperen was, evenals de kampeerwagen afkomstig uit Engeland. In de jaren dertig waren er al wel dubbeldakstenten,

Kamperen was niet alleen een zaak van mannen. Ook vrouwen gingen reeds vroeg op kamp en lieten zich de 'ontberingen' welgevallen.

maar nog geen grondzeilen. Hiervoor werden vaak vloerkleden gebruikt. De eerste generatie kampeerders - onder andere padvinders - kookten op spiritus en sliepen op stro. Een vooraf gegraven kuiltje in de grond moest rug- en heuppijn voorkomen. Een situatie die niet te vergelijken is met het verblijf in riante bungalowtenten die nu op de campings staan. Na de Tweede Wereldoorlog werd de bevolking ook mobieler door de fiets te vervuilen voor de auto. Er kwamen groepsreizen per bus en het aantal personenauto's vervijfvoudigde in een tijdsbestek van tien jaar. In 1962 werd de vrije zaterdag algemeen. Daarmee was een aantal belangrijke voorwaarden voor de opbloei van het toerisme tot stand gebracht. Het fenomeen 'bermtoerisme' ontstond. De overheid en gemeenten reageerde hierop met het

Toen kunststofdoek, aluminium, campinggas e.d. hun intrede deden, veranderde de 'primitieve' bezigheid die het kamperen was in een comfortabele manier van bivakkeren.

aanleggen van parkeergelegenheden met picknicktafels langs de grote wegen. Ook de vliegvakantie deed heel sporadisch zijn intrede. Het vliegveld Twente - tegenwoordig Enschede Airport Twente - was vanaf de opening op 28 augustus 1931 een trekpleister. Als er een kist opsteeg of landde trok dat veel nieuwsgierigen.

De bus was lange tijd een belangrijk vervoermiddel om attracties te bezoeken. De uitbreiding van het parkeerterrein hield gelijke tred met de explosieve toename van het autobezit vanaf de jaren zestig.

Bermtoerisme

Honderden auto's en autobussen en duizenden fietsen stonden in de omliggende weilanden van het vliegveld.

Vakantiemogelijkheden in Markelo

Het is niet de bedoeling hier van elke logeergelegenheid (in de ruimste zin van het woord) de voor- of nadelen uiteen te zetten. Wat de één trouwens als een voordeel ziet, zou voor de ander juist een nadeel kunnen betekenen, omdat de wensen der gasten zeer veel van elkaar verschillen.

Per omnibus van het station naar o.a. hotel Lichtendahl

Eén vervoersaspect willen wij er hier toch uitlichten en wel het vervoer per omnibus vanaf het toen nog in gebruik zijnde station in Stokkum naar o.a. hotel Lichtendahl en hotel de Zwaan.

'Omnibuskoetsier ' Koeslag, zoals men vroeger Koeslag z'n beroep noemde, onderhield als VVV-werknemer de verbinding.

Na werktijd parkeerde hij zijn bus altijd prompt voor zijn woonhuis, op de plek van de huidige woning aan de Taets van Amerongenstraat 5.

Lang hield deze lijndienst niet stand. Na de oprichting in 1901 werd al in 1913 de verbinding opgeheven wegens gebrek aan belangstelling. Vanaf die tijd werd de pendeldienst op aanvraag weer met koetsen verzorgd.

Hotel Lichtendahl

Een voorbeeld: waar vroeger koeien liepen staan nu tenten en caravans.

Verscheidene kampeercentra in Markelo waren van vroeger uit kleine boerenbedrijven, die zich op het kamperen toelegden. Dit deden ze soms uit noodzaak, omdat ze geen opvolger hadden op de boerderij, maar soms ook uit pure interesse voor het toerisme, in het bijzonder het kamperen.

Sommigen geven een keurig verzorgde folder uit, die op aanvraag wordt toegezonden en die ook verkrijgbaar is bij de plaatselijke VVV.

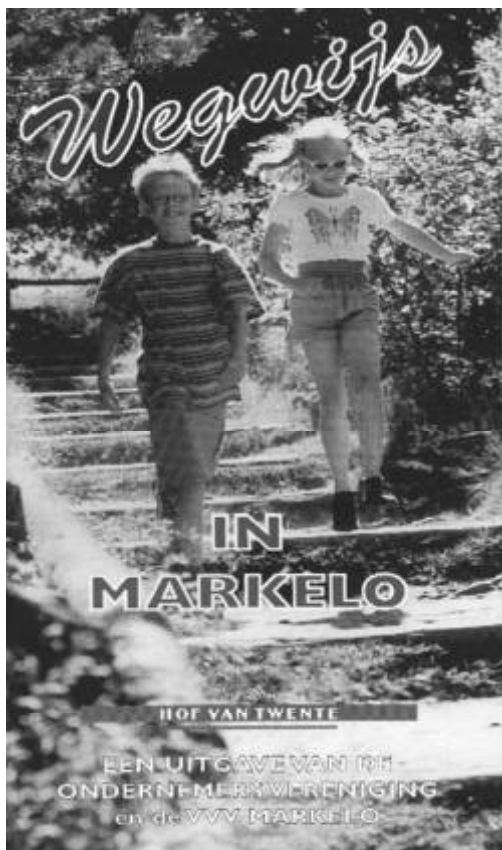

Een VVV-kantoor uit de jaren '60. Van oudsher kunnen bezoekers toeristische informatie krijgen aan de balie van een plaatselijk VVV-kantoor.

Tegenwoordig hebben de kantoren in toenemende mate een winkelfunctie waar een rijk assortiment aan artikelen en diensten voorhanden is.

Op grond van deze folders kan men een eerste indruk krijgen van wat er geboden wordt en in hoeverre dat aan de eigen wensen beantwoordt. Men komt tot de ontdekking, dat er een grote verscheidenheid is in aard en omvang van de verschillende centra. Wil men een compleet overzicht hebben van recreatiemogelijkheden op campings, kampeerboerderijen, hotels, pensions en café-restaurants dan kan men de brochure Wegwijs in Markelo erop naslaan.

Bron: Bijtanken in Overijssel, toerisme toen en nu in de tuin van Nederland.

Geschiedenis van een boerderij

Na de beschrijvingen van de boerderijen Welmer op de Borkeld, Odinc in Elsen, de Kleyne Pot in Herike, het erve Doeschot in Kerspel, het erve Boeldinck in de buurtschap Achterhoek is nu de beurt aan het erve Sanderman in het Markelose Broek.

Sanderman (bij de stuw in de Schipbeek)

Het eerste dat we in de archieven over Sanderman tegenkomen is op 12-9-1717 als *het plaatsje, gelegen tussen de Oude en Nieuwe Bolksbeke door den tijdelijke Markenrigter de Heer Keppel tot Stoevelaar*, wordt overgedragen aan Jan Breuckink die in 1708 huwde met de Holtense Berentien Weiten. Voor die tijd was het dus eigendom van de marke. Er wordt bij het dopen van de kinderen te Holten, veelal met de naam Sandmans, steeds vermeld dat ze bij Bloemendal over de beke wonen.

Dat jaar was zeker in noord Nederland niet gunstig want de kerstdagen 1717 staat voor de beide noordelijke provincies geboekstaafd als rampzalig. In de nacht van 25 op 26 december werd door een noordwesterstorm de zee het land opgezweept. In Friesland kwamen zo'n 150 mensen om en veel vee. In Groningen kwamen 2091 mensen om het leven met daarnaast 11411 koeien, 3063 paarden, 1277 varkens en 20993 schapen, tenminste als we de beschrijvingen mogen geloven. In hoeverre die storm in onze omgeving heeft huisgehouden is niet bekend.

Er wordt in de maagscheiding dd 14-9-1775, in verband met het onderhoud van de ongehuwde moeder Hendrina Sandermans, vermeld dat zij en haar kind levenslang op *het plaatsjen Sandermans onderhouden 'zal worden in voedsel, linnen en wollen kleding zolang de moeder ongehuwd blijft. Tevens ontvangt zij jaarlijks 2 gulden zakgeld en een spint lijnzaad welke tot haar profijt gezaaid dient te worden'*.

Op 6-7-1811 verkoopt het kinderloze echtpaar Berend Sanderman en Jenneken Hesselink hun *'eigendommelijke plaatsjen, het erve Sanderman genaamd, voor f 1700 of 3670 francs'* (Franse tijd!) aan hun nichtje Janna Sandermans en aanstaande echtgenoot Gerrit Hendrik Wissink, die een maand later zullen trouwen. Janna was de buitenechtelijke dochter van Hendrina Sanderman, de zuster van Berend. Familierelaties bepalen vaak de opvolging: de moeder van Gerrit Hendrik Wissink was Grietjen Hesselink, afkomstig van het gelijknamige erf Hesselink in Stokkum en een zuster van bovengenoemde Jenneken Hesselink. (zie schema I op pag. 24)

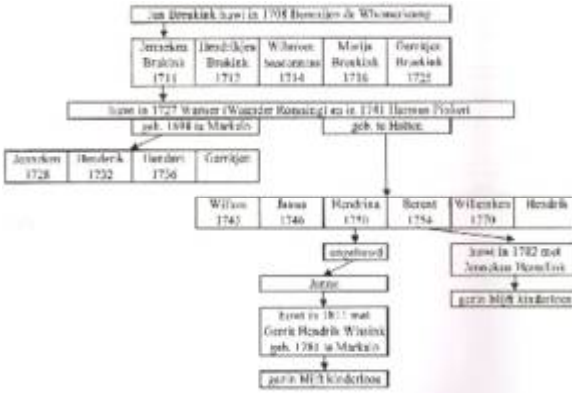
De levering omvat behalve het huis ook de *hooge en laage landerijen, weidegrond, lusten en lasten, regten en geregtigheden, alsmeede de inboedel des huizes, levendige have en vhee, het gezaay op de lande, enz'*.

Zoals gebruikelijk wordt overeengekomen dat *'de verkopers hun leven lang in onderhoud van kost, drank, kledinge en huisvestinge zullen worden voorzien. Verkopers komen tevens per jaar een geldbedrag toe van f 30,- en alle jaaren 10 ellen vlessen doek en het onderhoud van een beest.*

Jenneken Hesselink overleed overigens één dag na het opmaken van deze akte!

Franse tijd

Eind juli 1811, het jaar dat Keizer Napoleon Bonaparte I, die een reis door Holland maakte, bekend maakte dat ook in Nederland de dienstplicht wordt ingevoerd, (in één jaar moesten 9 000 militairen onder de wapenen komen, zij waren de eersten van de komende 28 000, de dienstplicht was afkoopbaar of men kon een vervanger =remplacant zoeken), laten één week voor hun huwelijk Gerrit Hendrik Wissink en Janna Sanderman hun huwelijksvoorwaarden opmaken door notaris Spijker te Lochem: Er is een *'volkomene gemeenschap van goederen tusschen de lieden zulks mede ten aanzien van alle toekomende onroerende*

Schema 1

goederen, bruid en bruidegom brengen al hun goederen in zoals zij thans bezitten, bij overlijden van één hunner valt de nalatenschap toe aan de langstlevende, indien geen kinderen worden geboren uit het huwelijk zal na doode van beide alles wat nagelaten wordt verdeeld worden onder de vrienden van beider ieder voor de helft'.

Op 12-4-1816 laat Berend Sanderman zijn testament opmaken. Eén en ander gebeurt ten huize van zijn buurman Gerrit Jan Dijkerman. Hij legateert met het vooruitzicht van den dood en na zijne ziele aan God te hebben aanbevoelen, een bedrag van f 15,- aan de armen van Markelo. Het overschot van al zijn andere roerende en omroerende goederen, evenals de uitschulden, regten en actien, komen toe aan Gerrit Hendrik Wissink en Janna Sandermans'.

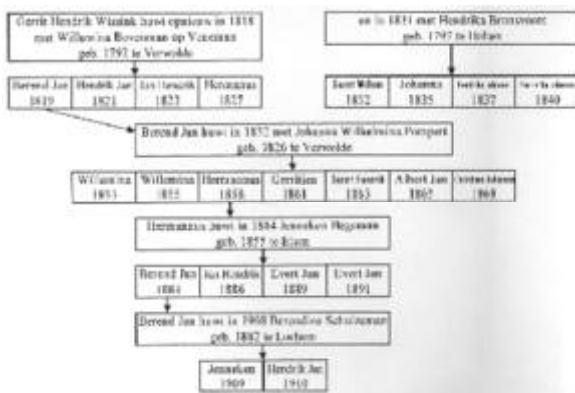
Op 2-5-1820 laat Berend wederom een testament opmaken met dezelfde voorwaarden als de eerste. Waarschijnlijk is er

opnieuw een akte opgemaakt omdat de erfgenamen nu zijn geworden Gerrit Hendrik Wissink en zijn tweede vrouw Willemina Bovenman. Berend is wel *'ziekelyk van lichaam dog gezond van geest, geheugen en oordeel'*. Het testament is opgemaakt in de keuken van het erve Sandermans, *'alwaar den comparant zich bevind zittende op een stoel'*.

Op 25-4-1821 overlijdt Berend op 67-jarige leeftijd.

Janna Sanderman overlijdt op te jonge leeftijd in 1817, een jaar later hertrouwt weduwnaar Gerrit Hendrik Wissink met Willemina Bovenman (zie schema II op pag. 26) afkomstig van het erve Venneman in Verwolde, zij wordt dan ook vaak Willemina Venneman genoemd. Er wordt daarom een huwelijkscontract opgemaakt waarbij de belangrijkste voorwaarden zijn:

1. Zij trouwen in een algemene gemeenschap van goederen zowel roerende als onroerende, tegenwoordige en toekomstige.
2. De goederen die de bruidegom inbrengt bestaan in het plaatsjen Sandermans door hem bewoond en aan hem toebehorende, zijne roerende goederen, huis- en bouwgereedschappen, kleederen, vhee en gewassen, enz.
3. De goederen die de bruid inbrengt als huwelijksgoed bestaan uit haar kast met kleederen en verdere lijfstoebehooren, bedde- en linnengoed, alles gewaardeert op f 150,-. Bovendien nog een tegoed van f 250,- uit een eerdere verdeling van haare ouders.
4. De bruidegom zal verplicht zijn de goederen bedoeld onder punt 1 te doen inventariseren bv door authentique acten.
5. Indien het huwelijk door ontbinding der gemeenschap beëindigt heeft de bruid (of haar kinderen) bij vertrek het recht de door haar thans ingebrachte goederen op te eisen.

Schema 2

6. Bij overlijden van een der beiden voornoemde aanstaande echtgenoten vallen alle roerende en onroerende goederen, ten bewijze van hunne wederzijdsche toegenegenheid, toe aan de langstlevende.
 7. Nog inwonend is de moeder van Gerrit Hendriks eerste vrouw, met name Hendrina Sanderman. Zij rekest er op dat in haare reeds klimmende jaren verzorgd zal blijven worden en laat daarom al de goederen na, welke haare nalatenschap zullen uitmaken, aan het nieuwe echtpaar.
- De akte wordt ondertekend door alle comparanten, behalve Hendrina Sandermans die verklaart niet te kunnen schrijven of tekenen.

In 1820 koopt Gerrit Hendrik Wissink voor f 176,- 'de onverdeelde halvescheid van een hooiland, genaamd het Elkink Broek, groot in zijn geheel 3 dagwerk, gelegen in het Markeler Broek tusschen de landen van Gerrit Hendrik Reurslag en Abraham Lodeweges'. Verkoper is Willem Stoelhorst, wonende

Fam. Wissink wonende op erve Sanderman in Markelerbroek met van links naar rechts: voorste rij: Evert Jan Wissink (1891-1969), Jenneken Wissink-Hegeman (1855-1919), Jenneken Wissink (1909-1985), Berendina Wissink-Schuizeman (1882-1948). Achterste rij: Albert Jan Wissink (1865-1959), Jan Hendrik Wissink (1886-1917), Hendrik Jan Wissink (1910-1986), Berend Jan Wissink (1884-1934).

in de buurtschap Agterhoek onder Markelo, die deze grond in 1816 gekocht had bij publieke veiling van de 'Hoog geboren Vrouwe Sophie Geertruid Florentine Douariere Baronesse van Heeckeren, geboren Gravin van Rechteren'. Verder komen zij overeen dat de weidegrond door koper en verkoper tezamen zal worden gemaaid en gehooid.

In 1821 koopt Gerrit Hendrik Wissink wederom een 'hooy- of weidegrond, genaamd "In de Nieuwe Maatke" en wel van een familie Levenkamp voor een bedrag van f 147,- gelegen in het Markelose Broek grenzende aan de Riet en aan Harmen Scheper in Verwolde en aan de Verseersmaatke'.

In 1821 laat Hendrina Sandemans door een Almelse (!) notaris ten harer huize haar testament opmaken waarbij zij *'alle hare goederen nalaat aan Gerrit Hendrik Wissink'*.

Testatrice is overleden op 6-4-1829 op bijna 80-jarige leeftijd.

Ook de tweede vrouw van Gerrit Hendrik Wissink, Willemina Bovenman, overlijdt op een te vroege leeftijd: op 22-4-1831 oud bijna 39. Zij laat dan haar man en vier jongens na te weten: Berend Jan, Hendrik Jan, Jan Hendrik en Hermannus, variërend in leeftijd van 3 tot 12 jaar.

In verband met een toekomstige boedelverdeling wordt dan een notariële inventaris opgemaakt van al de bezittingen. Om een indruk te geven van wat zich zoal op een boerderij bevindt in het begin van de 19e eeuw volgt hieronder de beschrijving. De goederen worden getaxeed door Jan Warmelink, de Markelose koster.

Genoemde taxateur heeft zich zeer zorgvuldig van zijn taak gekweten gezien de uitvoerige beschrijving van alles wat er werd gevonden. Een kleine opsomming laten wij hier volgen om te laten zien hoe een dergelijke taxatie te werk ging.

'In de keuken uitzicht hebbende door een raam in den gaarden is gevonden:

een kleerkast van wagenschot met twee deuren, een Vriesche hangklok, een theerak met achttien paar aarden theegoed en twee vlesjes, een theerak met veertien paar theegoed, een theebus, een glas en een suikertang, een spiegeltje met bruine lijst, een jachtgeweer, een ronde ongeverfde en een vierkante bruin geverfde tafel, zestien differente stoelen, een karn en wagen, zestien Delfsche schootels waaronder drie defect en twee en twintig dito borden, een blikken lantaren en twee ijzeren hanglampen, een koffymolen en blikken koffyzetter, vijf differente vlessen en vier glazen, zes en twintig stukken garen, een zwarte en twee blanke koperen koffyketels, vier tinnen borden, vier dito

kommetjes, een dito theepot, een dito soeplepel en een dito theebus, een haal, lenghaal, een grijper, een tang, een asschop, een blaaspip en twee haardijzers, een boven- en onderbed, een peuluw en drie kussens, een boven- en onderbed, een peuluw en twee kussens, twee paar groene saayen beddegordijnen met twee vallen en een ijzeren roede, een gedrukt linnen schoorsteenkleedje en onderkleedje, een punder en een ijzeren lamphaal, een tinnen boterschotel en broodbak, twee katoenen schoorsteenkleedjes'.

Erve Sanderman aan de stuw in de Schipbeek

Dezelfde uitvoerige beschrijvingen werden ook gemaakt van: *'Klederen van de overledene en andere vrouwen klederen, in een kamer uitkomende in de keuken en uitzicht hebbende door een raam op den kamp. Kleederen van den requirant, in de waschkamer ligt scheppende door een raam en uitkomende in de keuken, in de melkkamer uitkomende in de keuken, op de deel, in een kamertje terzijde van de deel, in de stallen, in de schoppe, in de kamer ter westzijde van de deel.*

Op het land: de rogge op ongeveer een bunder drie en zestig roeden en veertig ellen lands, de boekweit op ongeveer acht en dertig roeden lands, ongeveer negen roeden lands met vlas, de tarwe op ongeveer negen roeden lands, de paardebonen op ongeveer negen roeden lands, het olijsaad op ongeveer twaalf roeden lands, de garst op ongeveer veertien roeden lands, de haver op ongeveer acht en twintig roeden land, de aardappelen op ongeveer vijftig roeden lands, de arften op ongeveer vier roeden lands, boonen en kool op ongeveer drie roeden lands'. Alle bovenstaande goederen worden getaxeerd tesamen op f 1226,48.

Bovendien zijn er nog een aantal oude akten en papieren aanwezig, waarbij ook nog genoemd wordt het oude stuk van de aankoop van het erve uit 1717. De voorhanden kontante penningen in huis bedragen f 1,50. Ook is er in 1821 nog een bedrag van f 650,- geleend aan Berend Altena.

Vervolgens worden de volgende schulden genoteerd: *(een kleine opsomming)*

'aan Hendrik Pasop wegens geleend geld f 100,-, aan Derk Dijkman f 75,-, aan Gerrit Willem Schuizeman f 50,-, aan Gerrit Jan Platerink f 100,-, aan Gerrit Jan Bovenman f 400,-, aan Harmina Plumpmans f 75,-, aan Lammert Venneman f 100,-, aan Jan Bannink f 150,-, aan Pannen Jan te Rijssen wegens geleverde stenen en geleend geld bij het leven zijner vrouw f 100,-, aan de Medicijne Docter Rive te Lochem f 7,10, aan de Medicijne Docter Diepperink te Lochem f 17,40, aan den Genees- en Heelmeester Claijen te Goor f 4,80, aan Gerrit Stegeman voor de doodkist van de overledene en een dag timmeren f 5,50, aan winkelier Nijman te Lochem f 6,43, aan Hagens te Lochem voor ijzerwerk f 6,-, aan koopman Vellers te Lochem voor geleverde manufacturen f 8,-, aan hoedemaker Hoetink te Lochem voor twee hoeden voor de kinderen f 1,70, aan de Heer van Verwolde voor geleverde dennen f 3,-, aan koperslager Heinte te Deventer f 0,40, zijnde alle schulden gemaakt bij het leven van zijne vrouw'.

Vervolgens nog aan schoenmaker Berend Elfrink te Bathmen

f 23,35 en aan den Markenrigter van Markelo wegens belasting op de gemeente markengrond f 2,50. Dan is nog verschuldigd *'aan de knegt Jan Willem Heetbrink wegens loon drie hemden, twee broeken en een buis'*.

Na het overlijden in 1831 van de tweede vrouw van Gerrit Willem Wissink heeft hij al snel weer een geliefde gevonden en wel Hendrika Bronsvooort geboortig van Holten. In hetzelfde jaar huwt hij haar. Wederom wordt er een huwelijkscontract opgemaakt met ongeveer dezelfde bepalingen als voorgaande overeenkomsten. Hendrika brengt bovendien kapitaal en goederen in met een totale waarde van f 1019,50 *(in de archieven zijn hiervan uitgebreide beschrijvingen gevonden)*.

De oudste zoon (uit het tweede huwelijk) van Gerrit Hendrik Wissink met name Berend Jan, die op het ouderhuis blijft, huwt in 1852 met de Verwoldse Johanna Willemina Pompert. En weer wordt er een huwelijkscontract opgesteld. Bij de verdeling der goederen blijkt vaak waarom de bezittingen uiteen vielen in gezinnen met veel kinderen en meerdere huwelijken. Ook hier is sprake van verdeling van een aandeel in de inboedel aan het nieuwe echtpaar van *'honderd zesendertig tweehonderd zesenvijftigste gedeelte'* (136/256). Bovendien krijgt hij van zijn ouders geschonken *'een bouwland groot zes en zeventig roeden en negentig ellen, een hooiland groot drie bunders een roede en dertig ellen en een hooiland groot twaalf roeden en vijftig ellen'*. Tevens schenkt vader Gerrit Hendrik aan zijn zoon *'zijne aandeelen, zijnde zeventien tweendertigste gedeelten in de volgende onroerende goederen:*
huis en schuur groot vijf roeden dertig ellen, hooiland groot een bunder twee en negentig roeden en zeventig ellen, bouwland groot twee bunders drie roeden en dertig ellen, hooiland groot twee en negentig roeden en dertig ellen, bouwland groot zes en zeventig roeden en tien ellen, hooiland groot een en zestig roeden en veertig ellen, hooiland groot een bunder twintig roeden en negentig ellen, hooiland groot een bunder acht en dertig roe-

den en zestig ellen, weiland groot vijf bunders zeven roeden en tachtig ellen, heide groot tien roeden en twintig ellen, heide groot vijf en dertig roeden en zeventig ellen, heide en weiland groot een bunder acht en vijftig roeden en zeventig ellen, heide groot vier en negentig roeden en twintig ellen, weiland groot een bunder zestig roeden en twintig ellen, hooiland groot vijf en vijftig roeden, weiland groot acht en zestig roeden en zestig ellen, heide groot drie bunder achttien roeden, weiland groot twee en dertig roeden en zestig ellen, heide groot negen en vijftig roeden en zeventig ellen, heide groot zes en veertig roeden en vijftig ellen, heide groot vier en twintig roeden en tien ellen'.

Uit bovenstaande blijkt dat het grondbezit in het midden van de 19e eeuw aanmerkelijk is uitgebreid.

Uiteraard wordt verder overeengekomen dat vader Gerrit Hendrik en stiefmoeder Hendrika Bronsvoot gedurende hun geheele leven behoorlijk zullen worden gehuisvest en in voedsel en kleding zullen worden onderhouden en aan ieder tien gulden zakgeld jaars zal worden gegeven. Berend Jan zal tevens uitkeringen moeten doen aan zijn (halve) broeders en zuster.

De bruid brengt nog de volgende goederen in: *'eene som van f 125,- in contanten, een stel beddegoed met toebehoren, een kleerkast, een kleerkist met hare kleederen, linnengoed, zilver en verdere lijfstoebehoren'.*

De beide broeders Hendrik Jan (1821-1886) en Harmannus Wis-sink (1827) verkopen hun aandeel (negen en dertig twee honderd zes en vijftigste deel - 39/256) onroerend goed direkt door aan hun pas getrouwde broer Berend Jan. De overname prijs is f 1800,-.

De mechanisatie heeft in diezelfde tijd een aanvang genomen. Het blijkt dat in 1835 De H.I.J.S.M. (Hollandse IJzeren Spoorweg Maatschappij) toestemming krijgt voor het aanleggen van

een proefspoorlijn tussen Amsterdam en Haarlem. Op 20 september 1839 vertrekt de eerste trein tussen de beide plaatsen en op 24 september vervoerde de trein de eerste passagiers met een snelheid van 38 km per uur. Het duurt dan nog zo'n dertig jaar voordat Markelo van deze vooruitgang kan profiteren. inventaris van Schaddenhorst opgemaakt. Er waren bij haar eerste huwelijk geen huwelijksvoorwaarden gemaakt. De taxatie van de inboedel wordt opgenomen door Gerrit Hendrik Heilersig, landbouwer en lid der Provinciale Staten van Overijssel en wonende te Markelo. *(hiervan is ook een uitgebreide beschrijving)*

Hoofdbewoners vanaf begin 18e eeuw op erve Sanderman zijn: **Jan Breuckink** (begraven 9-5-1727) die in 1708 te Holten huwt met **Berentien Wijten**. Hun kinderen zijn Roelof (1710-1727), Jenneken (1711), Hendrickjen (1712), Wilmken (1714), Marija (1716) en Gerritjen (1725).

Dochter **Jenneken Sandmans** huwt op 16-jarige leeftijd met Markeloër **Warner Roessing** (1698) en hertrouwt in 1741 met Holtenaar **Harmen Pinkert**.

Uit het eerste huwelijk: Jenneken (1728), Henders (1732), Hendrik (ca 1736) en uit het tweede huwelijk: Willem (ca 1742), Henderik (ca 1744), Janna (ca 1746), Wilmken (ca 1748), Henderijntjen (1750-1829) en Berent (1754-1821).

Berent Sandermans huwt in 1782 met **Jenneken Hesselink** (1758-1811). Het huwelijk blijft kinderloos.

Berents zuster Henderijntjen, die op de boerderij inwoont, krijgt in 1773 een buitenechtelijke dochter Janna (1773-1817). **Janna** huwt in 1811 met **Gerrit Hendrik Wissink** (1781-1855) uit de Dijkerhoek en vanaf dat moment tot op heden is het Wissink gebleven.

Ook het huwelijk van Gerrit Hendrik en Janna blijft kinderloos. Janna overlijdt in 1817 en Gerrit Hendrik hertrouwt in 1818 met **Willemina Bovenman** (1792-1831) van het erve Venneman uit

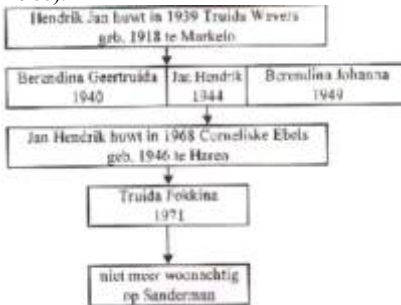
Laren. Hieruit worden geboren Berend Jan (1819-1880), Hendrik Jan (1821-1886), Jan Hendrik (1823-1833) en Hermanus (1827-1886). Vervolgens overlijdt moeder Willemina in 1831 en

Gerrit Hendrik huwt voor de 3e maal en wel met de Holtense **Hendrika Bronsvooft** (1797-1867): Hieruit worden dan geboren Gerrit Willem (1832), Johanna (1835-1869), Hendrika Johanna (1837-1839) en Hendrika Johanna (1840-1848).

Berend Jan uit het tweede huwelijk blijft op het ouderhuis en huwt in 1852 met de Larense **Johanna Wilhelmina Pompert** (1826-1902). Uit hun huwelijk 7 kinderen: Willemina (1853-1853), Willemina (1855-1877), Hermannus (1858-1904), Gerritje (1861-1861), Gerrit Hendrik (1863-1870), Albert Jan (1865-1959) en Christina Johanna (1868-1870).

Hermannus huwt in 1884 met **Jenneken Hegeman** (1855-1919) en hieruit worden geboren: Berend Jan (1884-1934), Jan Hendrik (1886-1917), Evert Jan (1889-1890) en Evert Jan (1891-1969).

Berend Jan zet het boerenbedrijf voort en huwt in 1908 met **Berendina Schuizeman** (1882-1948) afkomstig van het erve Begijneman in de Armhoede. Uit dit huwelijk worden geboren: Jenneken (1909-1985), zij krijgt verkering maar voor het huwelijk overlijdt haar partner en nadien blijft zij alleen, en Hendrik Jan (1910-1986).

Vervolgens huwt **Hendrik Jan** in 1939 met **Truida Wevers** (1918-1985) (zie schema op pag. 34) en zij krijgen de volgende kinderen: Berendina Geertruida (1940), Jan Hendrik (1944) en Berendina Johanna (1949), zie onderstaand schema. Jan Hendrik is op de boerderij blijven wonen en runt daar een loonbedrijf.

Leven en werken op de boerderij in het vroegere Markelo.

Zo lang de mens bestaat, is hij bezig om in zijn levensonderhoud te voorzien. In de oertijd moest hij daarvoor al werken door te jagen, vissen of knollen en vruchten verzamelen en woonde hij in een schamel onderkomen. Hoewel de tijden drastisch veranderd zijn, moet hij nog steeds werken om te leven, alleen zijn onderkomen is een stuk gerieflijker geworden. Tussen die oertijd en het hedendaagse computertijdperk ligt een wereld van verschil. Toevalligheden of vernuftige uitvindingen hebben de eeuwen door geleid tot enorme veranderingen in de leefgewoonten van de mens. De oorspronkelijke levensbehoefte uit de oertijd zijn vervangen door een scala aan voedingsmiddelen. Deze ontwikkeling bracht ook een evolutie te weeg in het werk dat de mens verricht om in zijn levensbehoeften te voorzien. Daardoor zijn in de loop der eeuwen een legio aantal beroepen ontstaan.

Voorafgaand aan het zaaien en het verwerken van het graan op de boerderij eerst de geschiedenis van het brood.

Brood

“Geef ons heden ons dagelijks brood”. Wie kent niet deze smeekbede uit het Onze Vader. Brood waar, door de eeuwen, om gestreden en gebeden is en in verschillende delen van de wereld helaas nog tevergeefs naar wordt verlangd. Brood wordt

dan ook vaak volksvoedsel nummer één genoemd. Omdat het zo'n belangrijke rol speelt in het leven van de mens, gaat dit verhaal over: Brood.¹

Sedert het bestaan van de mens...

De geschiedenis van het brood blijkt heel ver terug te gaan. De archeologie leert ons dat de eerste mensen leefden van wat ze in de natuur vonden, zoals vruchten, bladeren en zaden. Hierbij zaten ook zaden van wilde granen zoals gierst.² Later leerden ze met eenvoudige gereedschappen op dieren te jagen en aten ze ook vis en vlees. Tijdens het rondtrekken jaagden de mammen en verzamelden de vrouwen knollen, wortels, vruchten en zaden. Om hun honger te stillen kauwden ze op deze granen. Het speeksel in de mond zorgde ervoor dat de korrels zacht werden.

Bij toeval werd ontdekt dat men bepaalde granen tot meel kan knuppelen of met een steen kneuzen. Dit meel werd in water geweekt zodat er een soort pap ontstond.³ Behalve met water mengden ze de korrels met bloed van dieren of gesmolten vet en kookten er een pap van. Hiervan maakten ze een dikke, ronde koek met een middellijn van ongeveer tien centimeter. Deze droogden ze in de zon of bakten ze op gloeiende hete stenen of hete in as. De warme koeken waren zacht, maar als ze afkoelden, werden ze keihard. Deze koeken hadden meestal een gat in het midden. Dan konden ze worden opgehangen om te voorko

¹ In ons land wordt het woord brood als volgt gedefinieerd: "Brood is een traditioneel product gemaakt uit graan, bestaande uit gekneed, gerezen en gebakken deeg (van meel met water of melk), dat bestemd is om direct en onbewerkt (als hoofdvoedsel) gegeten te worden en dat meestal dagelijks vers bereid wordt op cultureel verschillende manieren"

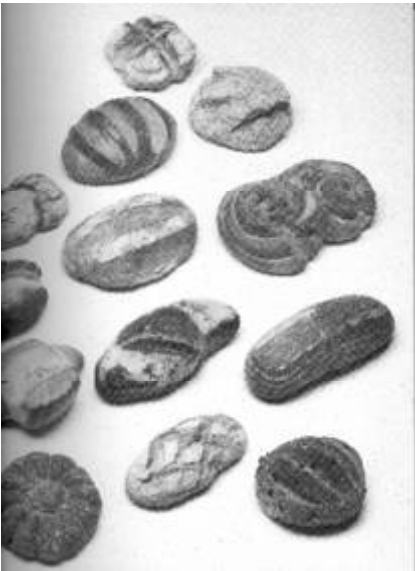
² In de Middeleeuwen was deze graansoort één van de belangrijkste voedingselementen voor het gewone volk. In onze contreien heeft het aan belang ingeboet, maar in Afrika speelt het nog steeds een belangrijke rol in de voeding. De aren van gierst zien er pluimvormig uit en dragen kleine, gele, ronde korrels.

³ Dit soort papje wordt door de Engelsen 'poridge' genoemd en nog steeds op de ontbijttafel geplaatst. Weliswaar met honing, suiker en warme melk.

men dat knaagdieren ze opaten. Nadien werden deze harde koe-ken met een steen in stukken gebroken en in water weer tot pap gekookt.

Landbouw

Omstreeks 4500 jaar voor Christus schijnt binnen de tegenwoordige landsgrenzen van Nederland voor het eerst van graanbouw sprake te zijn geweest. Toen vestigde een volksstam die graangewassen verbouwde zich tijdelijk in Zuid-Limburg. Pas duizend jaar later is er sprake van een permanente korenproductie.

Vele soorten brood zoals wij die nu kennen.

Van alle gebruiksvoorwerpen of hulpmiddelen die de mens in de loop der geschiedenis heeft ontwikkeld, is de ploeg het belangrijkste. Zij heeft enorm veel bijgedragen aan het verbouwen van graan. Wie de ploeg heeft uitgevonden wisten nog de Grieken noch de Romeinen. Uit rotstekeningen in Val Camonica in Italië heeft men kunnen ontdekken dat de ploeg reeds in Europa verschijnt 4000 jaar voor Christus.

Het tijdstip in de geschiedenis van de permanente korenproductie werd vroeger wel beschouwd als het beginpunt van de beschaving.

Door de landbouw ontdekte de mens andere soorten, afhankelijk van de plaatst waar hij woonde: rogge en tarwe in het Nabije Oosten; maïs in Centraal-Amerika; haver in Zuid-Europa; gerst in Klein-Azië. Hij leerde ook dat graan, in de zomer geplukt, kon worden opgeslagen als voedselvoorraad voor het barre seizoen. Hij bewaarde het graan in grote kuilen, die werden gebruikt als begraafplaats. Later werden deze granen opgeslagen in een spijker of graanschuur, waarna men het koren pas in de winter, met behulp van vlegel of een koeze dorste. Na het wannen⁴ van de graankorrels konden deze tot meel worden vermalen. Tegenwoordig wordt het graan gelijktijdig geoogst en gedorst door een maaidorser, de graankorrels gedroogd en opgeslagen in silo's.

Toevallige vondst

De eerste grote uitvinding van het brood is eigenlijk louter te danken aan het toeval. Zo'n 1500 jaar voor onze jaartelling ontdekte een Egyptische slaaf dat brood kon rijzen. Deze slaaf had als taak iedere dag vers brood te bakken. Brood dat ouder was dan een dag was niet te eten. Op een dag merkte hij dat hij een restje broodpap van de vorige dag had laten staan. Dit restje was zuur geworden. Om te voorkomen dat iemand dat merkte, deed

⁴ Wannen: het kaf van het koren scheiden. Later werd hier een kafmolen voor gebruikt. Zo'n kafmolen is nog te zien in het Boerderijmuseum Eungs Schöppe.

hij het gauw bij de nieuwe broodpap. Na een poosje was dit gerezen. Hij bakte het deeg op een hete steen om te zien wat het resultaat werd. Hij verkreeg een lichte koek die tijdens het bakken nog was uitgezet en lekkerder smaakte dan gewoonlijk. Naast gewoon brood, bakten de Egyptenaren ook luxe brood waarin lotusbloemen, honing, vijgen, amandelen en dadels werden verwerkt.

Uitvinding van de Grieken.

De Grieken hebben de oven uitgevonden. Dit is de tweede grote uitvinding in de geschiedenis van brood. Het betekende een belangrijke vooruitgang maar was tevens een groot gevaar: naarmate de steden begonnen uit te breiden, veelal met houten woningen, werden ze steeds vaker geteisterd door brand. De Grieken waren ook de eersten die echte bakkerijen inrichtten. Ze kenden toen al 72 soorten brood, waaraan zij verschillende aroma's toevoegden om de smaak te verbeteren. Zij waren ook de eersten om gebak en koeken te maken. Via Julius Caesar en de Romeinse legioenen werd de kunst van het broodbakken ook bij ons ingevoerd, zo'n 50 jaar voor onze tijdrekening.

Verskillende graansoorten

De Romeinen waren degenen die hier de eerste ovens en molens lieten bouwen. Dit was een enorme vooruitgang. Men hoefde geen graan meer tot meel te stampen en met een wrijfsteen tot fijn meel te verwerken. De eerste molens waren zogenaamde watermolens. Ook in Markelo heeft een watermolen gestaan in 1225, genaamd het Honrot.⁵ Of met deze watermolen ook koren is gemalen is niet bekend omdat hierover nog geen gegevens zijn gevonden. Vermoedelijk is het ook geen watermolen geweest zoals wij die kennen bij De Haller in Diepenheim. De ontwikkeling van de molen weerspiegelt eeuwen en eeuwen van cultuur. Zij begon reeds in de oudheid met de wrijfsteen (in televisiedocumentaires over Afrika ziet men het gebruik van een wrijfsteen nog wel eens) tot de huidige moderne maalderijen, die geen enkele herinnering meer oproepen aan de eerste molens.

De Bakker

De Romeinen hebben het ambachtelijke broodbakken op wat grotere schaal georganiseerd. Dit heeft men ontdekt in diverse beschrijvingen en reliëfs en wat bewaard is gebleven in Pompeï, de stad die onder de lava van de Vesuvius is bedolven. Bij de ondergang van het Romeinse rijk en de opkomst van de Germanen, ondervonden deze ontwikkelingen een terugslag. Beroepen raakten in verval, zo ook dat van de bakker. Met de komst van Karel de Grote kwam er echter verandering. Hij schreef voor dat in de ambachtelijke gebouwen op de grote landgoederen bakhuizen en graanzolders moesten worden ingericht. Het beroep van bakker kreeg definitieve vorm bij de opkomst der steden. In de 12^e eeuw ontstonden al bakkersverenigingen. Op het platteland, waar de woningen in de winter moeilijk bereikbaar waren, is de gewoonte om de broodbereiding zelf te verzorgen nog zeer lang blijven bestaan. Op vele erven werden kleine bakhuizen

⁵ Deze gegevens zijn te vinden in Oorkondenboek van het Sticht Utrecht onder no 733.

gebouwd. Een dergelijk bakhuis is nog te bezichtigen bij ervaarers in Gelselaar.

Het bakkersvak is altijd een zwaar beroep geweest. 's Morgens moest immers het brood klaar zijn. Wanneer de bakker vroeger

Beschuit- en broodbakkerij Fa. Klumpers, ca. 1920

het brood uit de oven had gehaald, maakte hij dit kenbaar door op een bakkershoorn te blazen. In Markelo gebeurde dit op een ossenhoorn, waarvan nog een exemplaar bewaard is gebleven.⁶ Zo rond 1960 waren er in Markelo ca. 10 ambachtelijke bakkerijen, te weten: Aanstoot (Lokget), Dollekamp (Dik'nHein), Jansen (Bakkejaansen), Jansen (Derkjan), Klumpers, Schuurman, Dollekamp (Stationsstraat), Jansen (Viersprong), Dollekamp (Stokkum) en Jansen (Elsen). Hiervan zijn er nog twee overgebleven. Thans zijn er grote industriële

⁶ In Markelo is een vereniging van ossenhoornblazers opgericht die, in de adventtijd, hier op blazen zoals op de midwinterhoorn.

broodbakkerijen en wordt veel brood in de supermarkt of op de markt gekocht.

Roggemaaien door Gert Jan en Maria Overmeen

Brood en kunst.

Brood sprak ook tot de verbeelding van kunstenaars, schilders en dichters. Talloze schilderijen, prenten en tekeningen zijn er in de loop der eeuwen vervaardigd, waarin brood in allerlei vormen en maten voorkomen. Wie kent niet de stillevens van een gedekte tafel waarop brood voorkomt. Ook het graan op de velden was een bron van inspiratie voor de kunstenaar. Talloos zijn ook de spreekwoorden en gezegden over brood, zoals:

Brood is de wandelstok des levens (Engeland);

Eet geen brood terwijl iemand anders gebrek heeft en reik hem niet de hand waarmee je brood eet (omstreeks 10^e eeuw voor Christus, wijsheid van de schrijver Anii);

Wiens brood men eet, diens woord men spreekt.

Dan zijn er nog de talloze oogstliederen waarvan ‘Sikkels blinken, sikkels klinken’, wel de bekendste is.

Guidio Gezelle schreef in een van zijn gedichten:

Dan zal de landman, 't herte groot van dankbaarheid, om 't daaglijks brood dat hij mocht winnen, den ouden arbeid, zwart en zwaar zo dit, zo 't naaste en naaste jaar, weer herbeginnen.

Tot slot

Brood is het synoniem voor voedsel: traditionele en degelijke kost. Als er geen brood is en men honger moet lijden, vergeten wij dat niet zo gauw. Tijdens WO II moesten mensen zich behelpen met minderwaardig brood: vreemd genoeg is dit een van de veel gehoorde klachten wanneer men over het leven onder de Duitse bezetter vertelt.

Heden ten dage worden we overstelpt met zo'n hoeveelheid van soorten luxe brood en broodjes, koeken en gebak, dat we haast niet meer weten wat we moeten kiezen. Producten die uiteindelijk zijn ontstaan uit de wilde graankorrel maar wel met een lange weg ertussen.

En...wat in de Bijbel geschreven staat, geldt nu nog: "In het zweet uws aanschijns zult gij uw brood verdienen."

Literatuur:

Brood door Drs.J.R.ter Molen, uitgave Stichting voorlichting brood.

De wereld van het brood, door Wilhelm Ziehr. Uitg. Lannoo in België

Oud nieuws

De autobestuurder A.B.uit Enschede werd in Markelo door de gemeenteveldwachter C. H. van Hemert bekeurd, wegens het in gevaar brengen van de verkeersveiligheid.

Uit Tubantia 26 februari 1928

Nu en vroeger

Nu

Goorseweg in 2004, links het doktershuis, rechts de woning van notaris Westmaas

Vroeger

Goorseweg omstreeks 1900 met links het doktershuis. Rechts staat nu de woning van notaris Westmaas.